

Mieczysław Mejer

Późnoantyczna "Echtheitskritik" w ujęciu Symplicjusza „Commentaria in Galeni" "De sectis" : pocz. VI w. = Late Antique "Echtheitskritik" According to simpliciuis "Commentaria in Galeni" "De sectis" : early 6th c.

Colloquia Litteraria 1/2/8/9, 123-137

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MIECZYŚLAW MEJOR

**PÓŻNOANTYCZNA „ECHTHEITSKRITIK” W UJĘCIU
SYMPPLICIUSZA *COMMENTARIA IN GALENI «DE SECTIS»*
(POCZ. VI W.)¹**

Mediolański rękopis Ambrosianus G 108, pochodzący z drugiej połowy IX wieku, przekazał nam ciekawe świadectwo wskazujące, że w późnoantycznej filologicznej metodzie komentowania tekstów ważną rolę odgrywała krytyka autentyczności tekstu („Echtheitskritik”). Kodeks zawiera kolekcję drobnych pism Hipokratesa i cztery komentarze do pism Galena:

ff. 1-3, 15-19v: Hippokrates. *Prognostica*

ff. 4-15, 3v: *De septimanis*

ff. 19bis-48v: fragmenty *De aere aquis locis*

ff. 22-48v: Agnellus *In Galeni «De sectis»*

f. 48 kolofon: *Explicit scolia Peri hereseon Galeni actio trigesima tertia feliciter Ex uoce Agnello yatrosofista ego Simplicius Deo iuuante legi et scripsi in Rauenna feliciter;*

ff. 48v-91: Agnellus *In Galeni «Artem»*

f. 91: *Ex uocem Agnello archiatro Deo iuuante ego simplicius medicus legi, contuli et scripsi in Rauenna feliciter*

ff. 92-113v: Agnellus *In Galeni «De pulsibus ad Teuthram»*

f. 114: *Introductio in Ad Glauconem. Kolofon: Ex uoce Agnello yatrosofista ego Simplicius audiui / legi contuli Deo iuuante et scripsi feliciter.*

¹ Niniejszy artykuł stanowi fragment przygotowywanej przez autora książki poświęconej antycznej literaturze izagogicznej i średniowiecznym komentarzom. Por. M. Mejor, *Antyczne tradycje średniowiecznej praktyki pisarskiej. Subskrypcje późnoantycznych kodeksów*, Warszawa 2000, rozdz. 7.

ff. 114v-130: Anonymus, *Commentaria in Galeni «Ad Glauconem»*
 f. 130v: fragment prologu do *De sectis* (2.1-2.15); *De epilempsia* (expl. *Exinde solent incitari in acutas passiones in in-*).

Zasady późnoantycznej krytyki tekstologicznej, prowadzące do ustalenia, czy dany tekst jest autentyczny, poznajemy dzięki notatkom spisany na początku VI wieku w Rawennie przez pewnego Symplicjusza. Był on słuchaczem wykładów Agnellusa, iatrosofisty, który komentował w tym mieście dzieła Galena². Symplicjusz³ był zapewne uczniem, może nawet asystentem Agnellusa. Ten zaś nie ma nic wspólnego z ówczesnym biskupem Rawenny o tym samym imieniu⁴. Kim był zatem ów komentator z Rawenny? Owsei Temkin zastanawiał się, czy można Agnellusa utożsamiać ze znanym aleksandryjskim komentatorem o imieniu Anqilas⁵. Ostatnio zaś Wanda Wolska-Conus wyraziła pogląd, że Agnellus, Angeleos, Angeleo, Anqilaos i Asklepios są jedną i tą samą osobą⁶.

Komentarze zawarte w mediolańskim rękopisie są bezpośrednim odpisem oryginału powstałego w Rawennie w VI wieku. Powstały z pewnością na podstawie greckich, aleksandryjskich komentarzy, ale spisane zostały po łacinie, gdyż skierowane były do odbiorców posługujących się na co dzień łacina. Specyficzny, skrótowy styl owych no-

² Notatki Symplicjusza zostały wydane zbiorowym wysiłkiem seminarzystów L.G. Westerinka: Agnellus of Ravenna, *Lectures on Galen's «De sectis»*. Latin Text and Translation by Seminar Classics 609, State University of New York: Buffalo 1981 „Arethusa Monographs” VIII. Wcześniej fragmenty opublikował A. Beccaria, *Sulle tracce di un antico canone Latino di Ippocrate e di Galeno. III. Quattro opere di Galeno nei commenti della scuola di Ravenna all'inizio del medioevo*, „Italia Medioevale e Umanistica” 14 (1971), s. 1-23. Por. N. Palmieri, *Un antico commento a Galeno della scuola medica di Ravenna*, „Physis” 23 (1981), s. 197-223.

³ J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. III A, Cambridge 1992: Agnellus 2, ibidem, vol. III B, s. 1154: Simplicius 2.

⁴ G. Cavallo, *La cultura scritta tra antichità tarda e alto medioevo*, w: *Storia di Ravenna*, vol. 2, 2, Ravenna 1992, s. 99.

⁵ O. Temkin, *Studies on Late Alexandrian Medicine I. Alexandrian commentaries on Galen's «De sectis ad introducendos»*, „Bulletin of the Institute of the History of Medicine” 3 (1935), s. 421.

⁶ W. Wolska-Conus, *Sources des commentaires de Stéphane d'Athènes et de Théophile le Prôspathaire aux «Aphorismes» d'Hippocrate*, „Revue des Études Byzantines” 54 (1996), s. 56 i n. Autorka przypuszczała, że lekarz o imieniu Asklepios używał chrystianizowanej formy imienia Angeleus (Angelos) wśród Greków, wśród łacinników zaś w Rawennie – Agnellus, a wśród Arabów – Anqilaus.

tatek wynika stąd, że zostały sporządzone na podstawie wykładu, czyli według ówczesnej nomenklatury – „ze sluchu” (*ex voce, ἀπὸ φωνῆς*).

W komentarzu przedstawiona została wstępna procedura poprzedzająca właściwe, merytoryczne komentowanie danego tekstu. Na ów schemat badawczy składa się osiem punktów, które, w ujęciu Agnellusa, miały prowadzić do potwierdzenia lub odrzucenia autorstwa komentowanego dzieła i do weryfikacji danych znajdujących się w kodeksie (tytuł, autor, subskrypcja) w celu wyeliminowania ewentualnej imitacji, fałszerstwa lub interpolacji. Stwierdzenia te miały swoją wagę w szkołach komentujących dzieła dawnych mistrzów, takich jak: Platon, Arystoteles, Hippokrates, Galen, Ptolemeusz czy Euklides. Chodziło bowiem o zachowanie nauki mistrza w niezmienionej postaci, żeby do jego wykładu nie dostały się interpolacje późniejszych komentatorów lub, co gorsza, antagonistów. Wśród późnoantycznych komentarzy zachowało się jednak tylko kilka, które posiadają również część wstępną, prolegomena. Było to wstępne badanie dzieła, preliminaria poprzedzające właściwe komentowanie. Ponieważ należało ono do mniej ważnych preliminariów metodologicznych, było, zdaje się, pomijane przez autorów tworzących komentarze. Wstępne postępowanie badawcze, któremu poświęcone były owe prolegomena, zawiera się zatem, w ujęciu Agnellusa, w następujących ośmiu punktach (*capitula*):

- (1) cel (*intentio*); (2) pożytek (*utilitas*); (3) czy dzieło jest prawdziwe (*si verus est liber*); (4) powód nadania tytułu (*causa superscriptionis*); (5) układ ksiąg (*ordo legendi*); (6) dziedzina wiedzy (*habitus doctrinae*); (7) podział wykładu (*particularis divisio*); (8) przydatność dydaktyczna (*o trobus* [tj. ὁ τρόπος], *didascalicus*)⁷.

Dwa spośród ośmiu wymienionych punktów dotyczą ściśle postępowania weryfikacyjnego: (3) „czy dzieło jest prawdziwe” (*si verus est liber*) i (4) „powód nadania [takiego, a nie innego] tytułu” (*causa*

⁷ Punkty takie znajdują się też w dalszych komentarzach z kodeksu Ambros. G.108: *Ars medica, De pulsibus*, por. N. Palmieri, dz. cyt., s. 221. Por. S. Ihm, *Untersuchungen zu einer Typologisierung medizinischer Kommentare*, w: *Der Kommentar in Antike und Mittelalter Beiträge zu seiner Erforschung*, Hrsgg. von W. Geerlings, Chr. Schulze, Leiden 2002, s. 315 i n.

suprascriptio). Agnellus stosował zatem metodę przyjętą w aleksandryjskiej szkole komentatorów Arystotelesa, podobne punkty postępowania znajdujemy w prolegomenach komentarzy Olimpiodora i Dawida z Armenii⁸. W dalszym swym wykładzie przytoczył powody, dla których w przeszłości fałszowano teksty:

Albowiem i sam tytuł podlega fałszowaniu z trzech powodów: z powodu zysku albo z powodu sławy nauczyciela, albo z powodu próżności⁹.

Rozwijając punkt trzeci schematu badawczego, „czy dzieło jest prawdziwe”, zanotował:

Prawdziwą [tj. książkę danego autora] poznajemy na podstawie [jej] rozpowszechnienia i treści. (...) W podobny sposób rozpoznajemy i dzieła, czy są prawdziwe, czy fałszywe, na podstawie samej kompozycji, na podstawie incipitu i zakończenia, jak również [na podstawie tego], czy jedno miejsce [książki] w innym [jej miejscu] poprawnie jest przytoczone¹⁰.

Przechodząc zaś do następnego punktu, poświęconego tytułowi dzieła (4), stwierdził:

Poczwarte [winna być rozpatrzona] przyczyna nadania tytułu, ponieważ tytuł powinien być stosowny do treści dzieła, i jeśli [ono] traktuje o metodach leczenia, [książka] winna zwać się *Therapeutica*, jeśli o rozpoznawaniu [chorób], winna być zatytułowana *Diagnostica*, jeśli o [odżywianiu], winna być zatytułowana *Peri dietis*. Albowiem i sam tytuł na trzy sposoby bywa fałszowany: z powodu zysku albo z powodu sławy nauczyciela, albo z powodu próżności;

⁸ Olimpiodorus *Prolegomena*, „Commentatores Aristotelis Graeci” (= CAG) 12, 1, s. 13, 7, 11-16. David *In Porphyrii Isagogen*, CAG 18, 2, s. 81, 31; 82, 13; por. N. Palmieri, dz. cyt., s. 221, przyp. 121; por. M. Plezia, *De commentariis isagogicis*, Kraków 1949, s. 11 i n.

⁹ *Comm. in Galeni De sectis*, cod. Ambrosianus G 108, f. 28: *Nam et ipsa suprascriptio tribus modis falsatur: propter lucrum aut propter laudem magistri aut propter xenodoxiam.*

¹⁰ *Comm. in Galeni De sectis*, cod. Ambrosianus G 108, f. 27v: *Verum [sc. librum] cognoscimus ex conspersione aut ex substantia. (...) Simili modo cognoscimus et codices si veri aut falsi sint ex ipsa compositione, cum incipit et finit, nec non in alio ex alio sic bene exposuit.*

dla zysku, ponieważ owi Ptolemeuszowie¹¹ byli miłośnikami książek i gdzie znajdowano dla nich książki, [tam] dawali pieniądze i kupowali je, i jeśli ich [tj. poszukiwanych dzieł] nie znajdowano, zapisywano w tytule kłamliwe napisy i prezentowano je [zamawiającym], i otrzymywano [za nie] pieniądze, ponieważ [postępowano tak] z powodu zysku; z powodu próżności zaś [tak postępuje się], ponieważ wielu, chcąc za przyczyną swoich książek uzyskać szacunek, zapisywało w tytule kłamliwe imiona Sokratesa albo Platona, albo Hipokratesa, albo Galena; z powodu sławy zaś nauczyciela, gdyż Platon filozof zapisał w tytule swoich dzieł imię Sokratesa, swojego nauczyciela. Tak [postępuje się] dla sławy nauczyciela¹².

Tak więc badanie samego tytułu książki było bardzo ważnym elementem weryfikacji autentyczności danego dzieła. Często się bowiem zdarzało, że autor nadawał swej książce tytuł dzieła, które uzyskało już popularność, ale nie czynił tak w celu zdobycia rozgłosu lub dla zysku, lecz kierował się zasadą imitacji. Praktykę tę często stosowali na przykład autorzy rzymscy, którzy nadawali greckie tytuły swym dziełom, aby w ten sposób naśladować helleńskie pierwowzory¹³.

¹¹ Wątek, iż władcy hellenistyczni przez swoją bibliotekę przyczynili się pośrednio do powstania fałszerstw literackich, pojawił się najpierw u Galena *In Hippocr De nat. hom.* 15, 105 i 109 (ed. Kühn) i nawiązywał zapewne do jakiejś tradycji późno- lub pohellenistycznej, zob. o tym C.W. Müller, *Die neuplatonischen Aristoteleskommentatoren über die Ursachen der Pseudepigraphie*, „Rheinisches Museum” 112 (1969), s. 120–126. Za Galenem powtórzył tę opinię komentator *Kategorii* Arystotelesa – Simplikios (CAG 8, 8, 10–24) oraz Jan Philoponos (CAG 13, 1, 7, 22–28). Echem tej tradycji może być też krytyczna wypowiedź Seneki Młodszeo o żądzy gromadzenia książek cechującej Ptolemeusza, zob. *De tranquillitate animi* 9, 5.

¹² Agnellus *In Galeni De sectis*, tekst w cod. Ambrosianus G. 108, fol. 27v-28: *Quarto causa suprascriptionis, quia debet suprascriptio similis esse texto codicis; et si habet de curis, debet suprascribi Therapeutica, si de cognitionibus, debet suprascribi // Diagnostica, si de diagnostica [sic] debet suprascribi Peri dietis. Nam et ipsa suprascriptio tribus modis falsatur: propter lucrum aut propter laudem magistri aut propter xenodoxiam. Propter lucrum, quia isti Ptolemei amatores erant codicum et ubi inueniebant sibi codices, dabant pecunias et emebant ipsos, et si non inuenissent istos superscribebant mendaces inscriptiones et docebant et accipiebant pecunias, quasi <***>; sic propter lucrum. Propter xenodoxiam uero quia multi uolentes suos libros in expositione uenire superscribebant mendacia nomina, aut Socratis aut Platonis aut Ypocratis aut Galieni. Propter laudem uero magistri quia Platon philosophus suos libros Socratis magistri sui superscribebat nomen; sic propter laudem magistri.*

¹³ Zob. K. E. Henriksson, *Griechische Büchertitel in der römischen Literatur*, „*Annales Academiae Scientiarum Fennicae*” ser. B 102, 1 (1956), s. 185. Por. B.-J. Schröder, *Titel und Text. Zur Entwicklung lateinischer Gedichtüberschriften. Mit Untersuchungen zu lateinischen Buchtiteln, Inhaltverzeichnis und anderen Gliederungsmitteln*, Berlin-New York 1999.

W rezultacie prowadzić to mogło do niepewności u potomnych, czy mają do czynienia z autentycznym dziełem dawnego autora.

Przedstawiona w komentarzach Agnellusa metoda ustalania autentyczności dzieła została wypracowana u schyłku starożytności w V-VI wieku w środowisku aleksandryjskich uczonych. W zasadach powyżej zreferowanych widoczna jest dążność do osiągnięcia obiektywności w ocenie autentyczności tekstu i do pomijania uznaniowych kryteriów oceny. Dlatego metodę tę oparto nie na badaniach cech „wewnętrznych” utworu literackiego: analizie treści pod względem językowo-stylistycznym, czy na badaniu „charakteru” typowego dla danego autora, lecz na analizie „zewnętrznych” cech tekstu, wśród których najważniejszą rolę odgrywała konsekwencja i jedność kompozycji utworu. Metoda ta z pewnością nie była obca także rzymskim uczonym, chociaż zachowały się tylko dwa bezpośrednie świadectwa jej znajomości, u Agnellusa i Boecjusza¹⁴.

Boecjusz, dzięki któremu średniowiecze poznało pisma logiczne Arystotelesa, w swym komentarzu do *Isagogi* Porfyriusza posłużył się już nieco krótszym, bo sześciopunktowym schematem metodologicznym (tak jak Ammoniusz z Aleksandrii w komentarzu do Porfyriusza¹⁵).

Owe sześć kwestii, na które trzeba odpowiedzieć, przystępując do komentowania jakiegoś dzieła, są to: (1) cel dzieła (*intentio*), (2) pożytek (*utilitas*), (3) porządek ksiąg (*ordo librorum*), (4) kwestia autorstwa (*si eius est, germanus*), (5) kwestia tytułu (*inscriptio*), (6) do jakiej dziedziny wiedzy przynależy (*ad quam partem philosophiae*)¹⁶.

¹⁴ Przykładem stosowania metod weryfikacji autentyczności dzieła przez filologów w Rzymie w II w. może być historyjka przytoczona przez A. Gelliusza w *Noctes Atticae* 5, 4. Opowiedział on, jak poproszono filologa o orzeczenie, czy pewna stara książka znajdująca się w kramie handlarza jest autentyczna. Metoda weryfikacji zastosowana przez filologa polegała na analizie poprawności językowej, lecz przyjęte kryterium oceny autentyczności było niewłaściwe. Nie wymieniony z imienia filolog, wydając na podstawie niepoprawnych form gramatycznych negatywny werdykt o autentyczności dzieła, mylił się, gdyż za mało znał dawną literaturę i nie uwzględnił zmiany norm poprawności językowej.

¹⁵ Ammonius, *In Isagog.*, CAG, s. 21, 6.

¹⁶ Boethius, *In Isagog.*, CAG, s. 4, 17; ed. CSEL t. 48, s. 4; M. Plezia, dz. cyt., s. 9.

Czwarty punkt owej *schema isagogike*, podobnie jak punkt trzeci u Agnellusa, odnosi się do kwestii ustalenia autentyczności dzieła.

Dzięki komentarzom Boecjusza poznajemy nieprzerwaną tradycję badawczą, którą kontynuowali średniowieczni uczeni w popularnych w XII-XIII wieku komentarzach do autorów *accessus ad auctores*. W nich również zawarty był schemat postępowania weryfikacyjnego, prowadzącego do ustalenia stylistycznej i treściowej oraz strukturalnej kongruencji całego dzieła, świadczącej o jego autentyczności. Mimo pewnych podobieństw metoda badawcza w *accessus ad auctores* nie była jednak prostą kontynuacją metody aleksandryjskich komentatorów, lecz odrębnym postępowaniem badawczym wyrosłym z tradycji retorycznej egzegezy tekstów. Kres tradycyjnej postaci wstępnego komentarza, prolegomena, przyniesie renesans, kiedy powstaną komentarze nowego, humanistycznego typu¹⁷.

W kodeksie Ambrosianus G 108 zachował się m.in. zapis komentarza Agnellusa (Anqilasa?) do Galena *De sectis*, spisany ręką Symplijusza. Komentarz ten rozpoczynają preliminaria poprzedzające właściwe komentowanie. Było to wstępne badanie dzieła, zawierające się w ośmiu punktach i zmierzające do ustalenia, czy dzieła wyszło spod ręki danego autora i czy jest ono zachowane w całości. Zaprezentowana tu metoda ustalania autentyczności dzieła, „Echtheitskritik”, oparta na *schema isagogike*, będzie kontynuowana jeszcze w średniowiecznych komentarzach typu *accessus ad auctores*. Późnoantyczne subskrypcje są również świadectwem stosowania tego typu zasad „Echtheitskritik”.

¹⁷ Na temat późnoantycznych i średniowiecznych komentarzy istnieje pokaźna już literatura, nie wyczerpująca jednak jeszcze zagadnienia, zob. bibliografia w *Der Kommentar...*, dz. cyt., *The classical Commentary: Histories, Practices, Theory*. Ed. by R. K. Gibson, Ch. Shuttleworth Kraus, Leiden 2002, A. J. Minnis, *Medieval Theory of Authorship. Scholastic literary attitudes in the later Middle Ages*, London 1984.

MIECZYŚLAW MEJOR

**LATE ANTIQUE „ECHTHEITSKRITIK” ACCORDING TO
SIMPLICIUS *COMMENTARIA IN GALENI «DE SECTIS»*
(EARLY 6TH C.)¹**

The Milan manuscript Ambrosianus G 108, dating from the second half of the 9th century, comprises interesting evidence to the fact that critical assessment of text authenticity („Echtheitskritik”) played an important role in the late antique philological method of commenting texts. The aforementioned manuscript contains a collection of minor writings by Hippocrates and four commentaries on the works of Galen:

- ff. 1-3, 15-19v: Hippokrates, *Prognostica*
- ff. 4-15, 3v: *De septimanis*
- ff. 19bis-48v: *De aere aquis locis* (fragments)
- ff. 22-48v: Agnellus *In Galeni «De sectis»*
- f. 48 colophon: *Explicit scolia Peri hereseon Galeni actio trigesima tertia feliciter Ex uoce Agnello yatrosophista ego Simplicius Deo iuuante legi et scripsi in Rauenna feliciter*
- ff. 48v-91: Agnellus *In Galeni «Artem»*
- f. 91: *Ex uocem Agnello archiatro Deo iuuante ego simplicius medicus legi, contuli et scripsi in Rauenna feliciter*
- ff. 92-113v: Agnellus *In Galeni «De pulsibus ad Teuthram»*
- f. 114: *Introductio in Ad Glauconem. Colophon: Ex uoce Agnello yatrosophista ego Simplicius audiui / legi contuli Deo iuuante et scripsi feliciter*

¹ This article is a fragment of a book in preparation by the author, devoted to antique isagogical literature and medieval commentaries. Cf. M. Mejor, *Antyczne tradycje średnio-wiecznej praktyki pisarskiej. Subskrypcje późnoantycznych kodeksów*, Warsaw, 2000, Ch. 7.

ff. 114v-130: Anonymous, *Commentaria in Galeni «Ad Glauconem»*
 f. 130v: Prologue to *De sectis* (2,1-2,15); *De epilepsia* (expl. *Exinde solent incitari in acutas passiones in in-*).

The rules of late antique textual criticism aimed at verifying, whether a given text is authentic or not, are known thanks to the notes taken down by a certain Simplicius at the beginning of the 6th century. Simplicius attended in Ravenna the lectures of Agnellus *iatrosofista*, who commented on the works of Galen². Simplicius³ most probably was a student of Agnellus, or perhaps even his assistant. But we must also note that this Agnellus is not identical with the contemporary Bishop Agnellus of Ravenna⁴. But who was this commentator from Ravenna? Owsei Temkin considered the possibility of identifying Agnellus *iatrosofista* with a renowned commentator from Alexandria, known as Anquilas⁵. Recently, Wanda Wolska-Conus voiced her conviction that Agnellus, Angelaos, Angeleo, Anqilaos and Asklepios are all the same person⁶.

The commentaries to be found in the Milan manuscript are a direct copy of the original, which was executed in Ravenna in the 6th century. Doubtless, they were based on Greek Alexandrian commentaries,

² Simplicius' notes were published in a joined effort by the members of the seminar of L. G. Westerinka: Agnellus of Ravenna, *Lectures on Galen's «De sectis»*. *Latin Text and Translation by Seminar Classics 609*, State University of New York: Buffalo 1981 „Arethusa Monographs” VIII. Previously, some fragments were published by A. Beccaria, ‘Sulle tracce di un antico canone Latino di Ippocrate e di Galeno. III. Quattro opere di Galeno nei commenti della scuola di Ravenna all’inizio del medioevo’, *Italia Medioevale e Umanistica* 14 (1971), 1–23. Cf. N. Palmieri, ‘Un antico commento a Galeno della scuola medica di Ravenna’, *Physis* 23 (1981), 197–223.

³ J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, Vol. III A, Cambridge 1992: Agnellus 2, ibidem, Vol. III B, 1154; Simplicius 2.

⁴ G. Cavallo, *La cultura scritta tra antichità tarda e alto medioevo*, (in:) *Storia di Ravenna*, Vol. 2, 2, Ravenna, 1992, 99.

⁵ O. Temkin, ‘Studies on Late Alexandrian Medicine I. Alexandrian commentaries on Galen's «De sectis ad introducendos»’, *Bulletin of the Institute of the History of Medicine* 3 (1935), 421.

⁶ W. Wolska-Conus, ‘Sources des commentaires de Stéphane d’Athènes et de Théophile le Prôspathaire aux «Aphorismes» d’Hippocrate’, *Revue des Études Byzantines* 54 (1996), 56ff. The author presumes that a physician by the name of Asklepios used a Christianized form of his name Angelaus (Angelos) among the Greeks, the form Agnellus among the Latins in Ravenna, and the form Anquilas among the Arabs.

but written down in Latin, due to the fact that they were prepared for the use of men using Latin in their everyday functioning. The specific, summary style of these notes depended on the fact that they were taken down during a lecture, i.e. “from hearing”; as it was then called “ex voce”, “ἀπὸ φωνῆς”.

The commentary reflects the initial procedure, which preceded the proper, matter-of-fact commenting of the discussed text. The research scheme followed by the author consists of eight points, which, according to Agnellus, were to discern whether the text commented was authentic or not, and to verify the data provided by the manuscript itself (title, author, subscription) and, if need be, eliminate potential imitation, fraud or interpolation. Such verifications were not irrelevant in the schools which were active in commenting the works of acknowledged masters such as: Plato, Aristotle, Hippocrates, Galen, Ptolemy, or Euclid. The idea was to guard the teaching of the master in its pure, unchanged form, free from interpolations of later commentators, or, even worse, antagonists. Nevertheless, among all preserved late-antique commentaries only few retain the introductory part, or the prolegomena. This was the initial investigation of the work, the preliminaries which preceded the proper commentary. Because these comprised the less important methodologically preliminaries, they were, it seems, omitted by the authors who prepared commentaries. And thus, the initial investigation – the main part of the prolegomena – according to Agnellus, consists of the eight following points (*capitula*):

- (1) purpose (*intentio*); (2) benefit (*utilitas*); (3) whether the work is authentic (*si verus est liber*); (4) substantiation of the title (*causa superscriptionis*); (5) order of the books (*ordo legendi*); (6) discipline of knowledge (*habitus doctrinae*); (7) division of the presentation (*particularis divisio*); (8) didactic applicability (*o trobus* [i.e. ὁ τρόπος], *didascalicus*)⁷.

⁷ The same points can also be found in other commentaries from the MS Ambros. G.108: *Ars medica, De pulsibus*; cf. N. Palmieri, op. cit., 221. Cf. S. Ihm, *Untersuchungen zu einer Typologisierung medizinischer Kommentare*, in: *Der Kommentar in Antike und Mittelalter Beiträge zu seiner Erforschung*, Hrsgg. von W. Geerlings, Chr. Schulze, Leiden, 2002, 315ff.

Only two points, out of the eight listed above, apply strictly to the verifying procedure: (3) whether the work is authentic (*si verus est liber*), and (4) substantiation of the title (*causa suprascriptionis*). Agnellus therefore, applied the method of the Alexandrian school of the commentators of Aristotle; similar procedures are to be found in the prolegomena to the commentaries of Olimpiodorus and David of Armenia⁸. Subsequently, in his exposition, he sets out the reasons, why texts were falsified in the past times:

And the title itself is falsified because of three reasons: to gain profit, or for the fame of the author, or because of vanity.⁹

Enlarging upon point three of the procedure, “whether the work is authentic”, he put down:

The true [book of a given author] can be recognised by its popularity and contents. (...) Similarly we can also identify works, whether they are true or false, on the basis of the composition itself, by the incipit and the ending, and also by the fact that a given passage is properly quoted in another [work]¹⁰.

As to the following point, which deals with the title of the work (4), Agnellus states as follows:

Fourthly [should be examined] the cause of giving the work its title, because the title should correspond with the contents of the work, and, if [it] treats on the methods of healing, [the book] should be entitled *Terapeutica*, if on diagnosing [maladies], it should be called *Diagnostica*, if on [ingestion] the title should read *Peri*

⁸ Olimpiodorus *Prolegomena*, „Commentatores Aristotelis Graeci” (= CAG) 12, 1, s. 13, 7, 11-16. David *In Porphyrii Isagogen*, CAG 18, 2, s. 81, 31; 82, 13; cf. N. Palmieri, op. cit., 221, fn. 121; cf. M. Plezia, *De commentariis isagogicis*, Kraków, 1949, 11ff.

⁹ *Comm. in Galeni De sectis*, cod. Ambrosianus G 108, f. 28: *Nam et ipsa suprascriptio tribus modis falsatur: propter lucrum aut propter laudem magistri aut propter xenodoxiam.*

¹⁰ *Comm. in Galeni De sectis*, cod. Ambrosianus G 108, f. 27v: *Verum [sc. librum] cognoscimus ex conspersione aut ex substantia. [...] Simili modo cognoscimus et codices si ueri aut falsi sint ex ipsa compositione, cum incipit et finit, nec non in alio ex alio sic bene exposuit.*

diētis. And the title itself can be falsified in three ways: because of profit, due to the fame of the teacher, or because of vanity; for profit, because the Ptolemys¹¹ were book-lovers, and where books were found for them, they paid money to purchase them, and if [the desired book] could not be found, a false entry would be put in the title and it would be presented [to the person ordering the book] and money received, because [it was done] for profit; for the reason of vanity [some act in such a way] because many [people] willing to gain respect for their books, put false names of Socrates, or Plato, or Hippocrates, or Galen in the title; for the fame of the teacher, because the philosopher Plato put in the title of his work the name of Socrates, who was his teacher. This [is done] because of the fame of the teacher¹².

And so the investigation of the title itself was an important element in the verification of the authenticity of the work. Frequently, it happened that an author would use as a title for his book the title of another work, which had already gained popularity, nevertheless the idea was not to gain popularity or make profit, but to imitate. Such practices were common among Roman authors, who gave Greek titles to their works in order to imitate Hellenic models¹³. As a result, posterity could nurture doubts, whether the work was authentic or not.

¹¹ The concept that it was the Hellenistic rulers who, by their bibliomania, indirectly incited the creating of falsifications is to be found first with Galen *In Hippocr De nat. hom.* 15, 105 i 109 (ed. Kühn) and it most probably called upon some late Hellenist or post-Hellenist tradition; cf. C. W. Müller, ‘Die neuplatonischen Aristoteleskommentatoren über die Ursachen der Pseudepigraphie’, *Rheinisches Museum* 112 (1969), 120–126. It was repeated after Galen by Simplicios, the commentator on Aristotle’s *Categories* (CAG 8, 8, 10–24) and JohnPhiloponos (CAG 13, 1, 7, 22–28). This tradition is echoed by Seneca the Younger’s critical opinion of the determination for collecting books by the Ptolemy kings, cf. *De tranquillitate animi* 9, 5.

¹² Agnellus *In Galeni De sectis*, text in cod. Ambrosianus G. 108, fol. 27v-28: *Quarto causa suprascriptionis, quia debet suprascriptio similis esse texto codicis; et si habet de curis, debet suprascribi Therapeutica, si de cognitionibus, debet suprascribi // Diagnostica, si de diagnostica [sic!] debet suprascribi Peri dietis. Nam et ipsa suprascriptio tribus modis falsatur: propter lucrum aut propter laudem magistri aut propter xenodoxiam. Propter lucrum, quia isti Ptolemei amatores erant codicum et ubi inueniebant sibi codices, dabant pecunias et emebant ipsos, et si non inuenissent istos superscribebant mendaces inscriptiones et docebant et accipiebant pecunias, quasi <***>; sic propter lucrum. Propter xenodoxiam uero quia multi uolentes suos libros in expositione uenire superscribebant mendacia nomina, aut Socratis aut Platonis aut Ypocratis aut Galieni. Propter laudem uero magistri quia Platon philosophus suos libros Socratis magistri sui superscribebat nomen; sic propter laudem magistri.*

¹³ Cf. K. E. Henriksson, ‘Griechische Büchertitel in der römischen Literatur’, *Annales Academiae Scientiarum Fennicae*, ser. B 102, 1 (1956), 185. Cf. B.-J. Schröder, *Titel und Text*

The method of authenticating texts, which is to be found in Simpli-
cius' notes, was worked out in the late antiquity, during the 5th and 6th
centuries, in the milieu of Alexandrian scholars. The rules summarised
above attempt to arrive at objectivity in the evaluation of the authen-
ticity of a text, and to avoid volitional criteria. Thus, the method con-
centrated neither on the investigation of the "internal" features of the
work (content analysis from the point of view of its language and sty-
listic character), nor on researching features typical for a given author,
but on the scrutiny of its "external" aspects, among which the most
important role was ascribed to the integrity and unity of composition.
Doubtless, this method was not unknown to the Roman scholars too,
although we are aware of only two direct cases of its use: in the works
of Agnellus and Boethius¹⁴.

Boethius, thanks to whom the Middle Ages could get acquainted
with the logical writings of Aristotle, in his commentary to Porphy-
ry's *Isagoge* unfolds a similar research plan, only shorter – consisting
of six points (just like Ammonius of Alexandria in his commentary to
Porphyry¹⁵).

Those six questions, which must be addressed before commen-
ting any work, are: (1) purpose of the work (*intentio*); (2) its use
(*utilitas*); (3) the order of the books (*ordo librorum*); (4) the pro-
blem of the authorship (*si eius est, germanus*); (5) the problem of
the title (*inscriptio*); (6) to which part of knowledge does it pertain
(*ad quam partem philosophiae*)¹⁶.

Zur Entwicklung lateinischer Gedichtüberschriften. Mit Untersuchungen zu lateinischen Buch-
titeln, Inhaltverzeichnis und anderen Gliederungsmitteln, Berlin-New York 1999.

¹⁴ Aulus Gellius provides an instance for methods of verifying the authenticity of written
works employed by philologists in 2nd century Rome (*Noctes Atticae* 5, 4). He recounts a story,
when a philologist was approached for an opinion, whether a certain book to be found on
a trader's stall was genuine. The method of authentication applied by the philologist consisted
in an analysis of the appropriateness of the language, but the criteria used proved wrong. The
unknown by name philologist, who issued a negative verdict on the basis of improper grammati-
cal forms found in the work, was mistaken, because his knowledge of old literature was insuffi-
cient and he didn't acknowledge the changes in the language over the ages.

¹⁵ Ammonius, *In Isagog.*, CAG, 21, 6.

¹⁶ Boethius, *In Isagog.*, CAG, 4, 17; ed. CSEL t. 48, 4; M. Plezia, op. cit., 9.

Point four of this *schema isagogike*, just like point three by Agnellus, is related to establishing the authenticity of the text.

Thanks to the commentaries by Boethius we can trace the uninterrupted research tradition, which later on was continued by medieval scholars in the commentaries popular during the 12th and 13th centuries: the *accessus ad auctores*. These too adopted the scheme aimed at ascertaining the stylistic, substantial, and structural congruency of the work, guaranteeing its authenticity. Despite certain similarities, the research method followed by the *accessus ad auctores* was not a simple continuation of the method employed by the Alexandrian commentators; it was different and stemmed from a different rhetorical tradition of textual exegesis. Only during the Renaissance did this long-established tradition of the opening commentary come to an end, when the prolegomena were replaced by a new type of humanist commentary¹⁷.

Transl. by Jacek Soszyński

¹⁷ There is quite a lot of works devoted to late antique and medieval commentaries, which nevertheless as yet do not close the subject; for bibliography cf.: *Der Kommentar...*, *op. cit.*, *The classical Commentary. Histories, Practices, Theory*. Ed. by R. K. Gibson, Ch. Shuttleworth Kraus, Leiden 2002, A. J. Minnis, *Medieval Theory of Authorship. Scholastic literary attitudes in the later Middle Ages*, London 1984.